

تحلیل نسبت نظریهٔ زمان موهوم

و حدوث زمانی در آرای متکلمین

علیرضا کهنسال*، دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
معصومه سادات ساری عارفی**، دانشجوی دکتری حکمت متعالیه دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

مسئلهٔ حدوث و قدم عالم، همواره از مباحث چالش‌برانگیز در مناظرات فلاسفه و متکلمان مسلمان بوده است. این مبحث با مسائل مختلفی همچون تبیین ذات الهی، صفات علم، قدرت و اراده، نسبت صفات با ذات، ضرورت علی و معلولی، نسبت علت تام و معلول، ملاک نیاز معلول به علت، مرجح حدوث عالم، تبیین ماهیت زمان و مکان و... مرتبط است. نخستین فیلسوفان مسلمان به قدم عالم معتقد بودند که به نظر متکلمین مسلمان با آیات و آموزه‌های دینی ناسازگار بود. آنها با توجه به ظاهر آیات و تبیین خاص خود از ذات و صفات علم، قدرت، اراده و اختیار الهی، به حدوث زمانی عالم معتقد شدند. متکلمان برای توجیه این عقیدهٔ خود، زمانی را تصور کرده‌اند که عالم در آن موجود نبود و بعداً پدید آمد. این زمان، «زمان موهوم» نامیده شد.

پژوهش حاضر به بررسی نسبت نظریهٔ زمان موهوم و حدوث زمانی در آرای متکلمین مسلمان میپردازد. نهایتاً، آشکار میشود که زمان موهوم اولاً، مبتنی بر همان مبانی کلی طرح حدوث زمانی است. ثانیاً، بمنظور ترمیم ساختاری حدوث زمانی و رفع انتقادات فلاسفه بر این طرح، ارائه شده است. در عین حال، این نظریه با سایر

جوانب اندیشهٔ کلامی، همانند نگاه عرفی به جهان و نسبت آن با خداوند و عدم تحلیل برهانی سازگار است. در مجموع، این نظریه با وجود تقریرهای متفاوت و گاه متضادی که از آن ارائه شده، گامی به جلو در طرح حدوث زمانی عالم است که ایدهٔ زمان متناسب با عوالم وجودی گوناگون را مطرح میسازد.

کلید واژگان

حدوث و قدم	حدوث زمانی
حدوث ذاتی	زمان موهوم
ربط حادث به قدیم	وهم
قدرت	علم اراده

مقدمه

نظریهٔ حدوث زمانی عالم برخاسته از تفکر کلامی است که در مبانی، نتایج و برآیندها، با دیدگاه قدم زمانی عالم و حدوث ذاتی آن تقابل جدی دارد. متکلمان مسلمان در مواجهه با مسئلهٔ حدوث و قدم درصدد ارائهٔ طرحی سازگار با ظواهر آیات قرآنی و

(نویسندهٔ مسئول) Email: kohansal-a@um.ac.ir *

Email: m-sariarefi1367@mail.um.ac.ir **

تاریخ تأیید: ۹۶/۸/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۶/۱/۲۰